

ЕТНОГРАФСКИ
ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

Етнографског
института
САНУ

LXVIII(1)

Београд 2020.

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LXVIII

No. 1

Chief Editor:

Prof. Dragana Radojičić, PhD (Institute of Ethnography SASA)

Editor:

Sanja Zlatanović, PhD (Institute of Ethnography SASA)

International editorial board:

Milica Bakić-Hayden, PhD (University of Pittsburgh), Ana Dragojlović, PhD (University of Melbourne), prof. Peter Finke, PhD (University of Zurich), prof. Karl Kaser, PhD (Karl-Franzens University, Graz), prof. Kjell Magnusson, PhD (University of Uppsala), prof. Marina Martynova, PhD (Institute of Ethnology and Anthropology, Russian Academy of Sciences, Moscow), prof. Elena Marushiakova, PhD (University of St. Andrews), Marek Mikuš, PhD (Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle), Ivanka Petrova, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia), Tatiana Podolinska, PhD (Institute of Ethnology and Social Anthropology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava), Jana Pospíšilova, PhD (Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, Brno), Ines Prica, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Ingrid Slavec Gradišnik, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana).

Editorial board:

Gordana Blagojević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Ivan Đorđević, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ildiko Erdei, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade), corresponding member of SASA Jelena Jovanović, PhD (Institute of Musicology SASA), Aleksandar Krel, PhD (Institute of Ethnography SASA), Aleksandra Pavićević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Srđan Radović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Lada Stevanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), academician Gojko Subotić, PhD (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade).

Advisory board:

Čarna Brković, PhD (University in Goettingen), Jelena Đorđević, PhD (Faculty of Political Sciences, Belgrade, retired professor), prof. Maja Godina Golija, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana), Renata Jambrešić Kirin, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Miroslava Lukić Krstanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Mladena Prelić, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ljupčo Risteski, PhD (Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Skopje), prof. Lidija Vujačić, PhD (Faculty of Philosophy, Nikšić), prof. Bojan Žikić, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade).

Secretary:

Sonja Radivojević (Institute of Ethnography SASA)

BELGRADE 2020

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXVIII

свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)

Уредник:

Др Сања Златановић (Етнографски институт САНУ)

Међународни уређивачки одбор:

Др Милица Бакић-Хејден (Универзитет у Питсбургу), др Ана Драгојловић (Универзитет у Мелбурну), проф. др Петер Финке (Универзитет у Цириху), проф. др Карл Казер (Карл-Францес Универзитет Грац), проф. др Шел Магнусон (Универзитет у Упсали), проф. др Марина Мартинова (Институт за етнологију и антропологију, Руска академија наука, Москва), проф. др Елена Марушиакова (Универзитет Сент Ендријус), др Марек Микуш (Макс Планк Институт за социјалну антропологију, Хале), др Иванка Петрова (Институт за етнологију и фолклористику са Етнографским музејем, Бугарска академија наука, Софија), др Татиана Подолинска (Институт за етнологију и социјалну антропологију, Словачка академија наука, Братислава), др Јана Поспишилова (Институт за етнологију, Чешка академија наука, Брно), др Инес Прица (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Ингрид Славец Градишник (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана).

Уређивачки одбор:

Др Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ), др Иван Ђорђевић (Етнографски институт САНУ), проф. др Илдико Ердеи (Филозофски факултет у Београду), дописни члан САНУ Јелена Јовановић (Музиколошки институт САНУ), др Александар Крел (Етнографски институт САНУ), др Александра Павићевић (Етнографски институт САНУ), др Срђан Радовић (Етнографски институт САНУ), др Лада Стевановић (Етнографски институт САНУ), академик Гојко Суботић (Српска академија наука и уметности, Београд).

Издавачки савет:

Др Чарна Брковић (Универзитет у Готингену), др Јелена Ђорђевић (Факултет политичких наука, Београд, професор у пензији), проф. др Маја Година Голија (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана), др Рената Јамбрешић Кирић (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Мирослава Лукић Крстановић (Етнографски институт САНУ), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ), проф. др Љупчо Ристески (Природно-математички факултет, Скопље), проф. др Лидија Вујачић (Филозофски факултет у Никшићу), проф. др Бојан Жикић (Филозофски факултет у Београду).

Секретар уредништва:

Соња Радивојевић (Етнографски институт САНУ)

БЕОГРАД 2020.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
е-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Мрежна страница часописа: www.ei.sanu.ac.rs

Publisher:
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Knez Mihailova 36/IV, Belgrade, phone: 011–2636–804
е-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Journal's web page: www.ei.sanu.ac.rs

Лектори:
Ивана Башић
Станислав Станковић

Превод:
Аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
300 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Printing of the journal was funded by the Ministry of Education, Science and Technological
Development of the Republic of Serbia

Гласник Етнографског института САНУ излази три пута годишње и доступан је и индексиран у
базама: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the
Humanities), SCIndeks (Српски цитатни индекс), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk
samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central
and Eastern European Library).

The Bulletin of the Institute of Ethnography SASA is issued three times a year and can
be accessed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference
Index for the Humanities), SCIndeks (Srpski citatni indeks), Ulrich's Periodicals Directory, NSD
(Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service),
CEEOL (Central and Eastern European Library).

Садржај
Summary

I
Научни радови
Scientific Papers

Тема броја –

Град као метатекст: студије из српске урбане антропологије
(ур. Бојана Б. Богдановић)

Topic of the Issue –

The City as Meta-Text: Studies in Serbian Urban Anthropology
(ed. Bojana B. Bogdanović)

- Бојана Б. Богдановић*, Град као метатекст: студије из српске урбане антропологије 7–12
- Bojana B. Bogdanović*, The City as Meta-Text: Studies in Serbian Urban Anthropology
- Весна Вучинић Нешковић*, Настава урбане антропологије на терену: проучавање расељавања Рома у Београду 13–51
- Vesna Vučinić Nešković*, Urban Anthropology Course in the Field: Studying Resettlement of Roma in Belgrade
- Срђан Радовић*, Научно-истраживачки рад у народу и на (градском) терену: етнологија града у Етнографском институту и Србији у социјалистичком периоду 53–73
- Srđan Radović*, Scientific Research among the People and in the (Urban) Field: Ethnology of the City in the Institute of Ethnography and in Serbia during Socialism
- Бојана Б. Богдановић*, Симболичка (ре)конструкција Титовог Ужица у периоду 1991–1994. године 75–93
- Bojana B. Bogdanović*, Symbolic (Re)Construction of Titovo Užice between 1991 and 1994
- Гордана Благојевић*, Урбани простор као музичка сцена: београдске приче 95–111
- Gordana Благојевић*, Urban Space as a Music Scene: Belgrade Stories
- Тијана Јаковљевић Шевић*, Ког је рода град? Одоними и ородњавање простора: пример града Новог Сада 113–129
- Tijana Jakovljević Šević*, What is the Gender of a City? Odonyms and Spatial Genderization: an Example of the City of Novi Sad

- Кристијан Обиуст*, Прилог проучавању званичне културе сећања
Новог Сада у контексту истраживања антропологије града 131–148
Kristijan Obšust, A Contribution to Researching the Official
Remembrance Culture of Novi Sad in the Sense of Researching
the Anthropology of the City
- Сара Николић, Ања Вујовић*, Дражи заједништва: сензорни
приступи просторним заједничким добрима 149–168
Sara Nikolić, Anja Vujić, Commoning Stimuli: Sensory Approaches
to Urban Commons

Varia

- Miroslav Válka*, Czechoslovak Republic and the Formation of
Ethnographic Science during the “First Republic” (1918–1938)
– Part I 171–184
Мирослав Валка, Чехословачка република и формирање
етнографске науке у време „прве републике“ (1918–1938)
– први део
- Ђурђина Шижакковић Маиданик*, Ἰκετεΐα и Еурипидова *Хекаба*:
конфликт обредног и секуларизованог 185–198
Đurđina Šijaković Maidanik, Ἰκετεΐα and Euripides’ *Hecuba*: the
conflict of the ritual and the secularized
- Сања Лазаревић Радак*, Тито као фолклорни јунак: митополитика
транзиције и конструисање политичког трикстера 199–220
Sanja Lazarević Radak, Tito as a Folklore Hero: Mytho-Politics of
Transition and Construction of Political Trickster
- Ана Петров*, Предлог социо-антрополошке типологије носталгије:
од концепта болести до симптома савремене културе 221–236
Ана Петров, A Proposal for a Socio-anthropological Typology of
Nostalgia: From the Concept of Disease to the Symptom of
Contemporary Culture

II

Прикази Reviews

- Срђан Радовић*, Бојана Богдановић. Антропологија града:
политичко конструисање простора 237–239
Милина Ивановић Бариишић, О женским обредним поворкама 239–242

<i>Нина Аксић</i> , Гора калинова. Биљни свет у традиционалној култури Словена	242–245
---	---------

III

Хроника Chronicle

<i>Теодора Јовановић</i> , Изложба „Деведесете: Речник миграција“	247–248
---	---------

приликом које је и откривен новоуређени центар града. И сама ова манифестација са свим пропратним активностима и обележјима муниципно је обрађена у овој књизи, потврђујући увид да је „град у сваком свом сегменту политичан и да носи обележја одређених идеолошких назнака“. У том смислу, посебно је парадигматичан случај подизања споменика Јосипу Брозу Титу вајара Франа Кршинића, који ауторка посебно приказује, као и потоња судбина и „мобилност“ овог споменика кроз ужички јавни и затворени градски простор, као одиста јасна слика корелације између јавних политичких симбола и градског живота и урбане репрезентације. Директан сусрет више културалних, симболичних и урбаних равни, који је остварен почетком јула 1961. године у центру Титовог Ужица (формално отварање реконструисаног центра града, подизање Титовог споменика, масовна политичка манифестација савезног значаја итд.) представља симболички и политички максимално сатуриран догађај који има ефекте дугог трајања, а то показују, осим накнадне антрополошке интерпретације саме ауторке, и наративи испитаника који су доживели тај вишеструко сигнификантан догађај.

Допринос овог рукописа може се читати на више нивоа: као пажљива и вишеслојна анализа једне од бројних тема које антрополозима нуди зона урбаног – процеса симболичке (ре)конструкције јавног простора града; као допринос, за сада, ретким антрополошким погледима на процес (пре)обликовања физичке структуре урбаног простора Титовог Ужица; и на крају, али не мање важно – монографија Бојане Богдановић представља континуитет у истраживању архитектонски и урбанистички дефинисаног градског простора који, у српској етнологији/антропологији, као културни феномен и процес *per se*, има традицију, доносећи занимљиве увиде, који ову књигу разликују од досадашње објављене продукције из наведене области. Најзад, с обзиром на слојевитост тема којима се бави, монографија доприноси континуитету и ширењу опсега истраживања „града као текста“, те би могла да представља ослонац и наредним радовима у оквирима урбане антропологије и сродних области.

Срђан Радовић

О женским обредним поворкама

Dražen Nožinić. 2019. *Ladarice – ženske obredne povorke*. Etnološka biblioteka, knj. 30. Beograd: Srpski genealoški centar.

Монографија *Ладарице – женске обредне поворке* аутора Дражена Ножинића резултат је његове истрајности и упорности да прикупи што више сведочанстава о културној баштини становника у деловима Хрватске и Словеније. Обредне поворке *ладарица* познате су у различитим назвањима: *ладекарнице*, *креснице*, *красеваље*, *покресни-чарки*, *иванчице*, *тијокарнице* и др. У опходу који је најчешће део празновања Ивања (24. јун) учествовале су, идентично опремљене девојке или девојчице које су, обилазећи селом, застајале у сваком дворишту пред кућним вратима, играјући у колу или мирно стојећи у кругу и певајући дому и укућанима посебне и за ту сврху намењене песме којима им се жели срећа, здравље, напредак и свака врста благостања. Након наступа, од укућана су дариване, а уколико би се

десило да дар изостане, уместо песме захвалности певале су песму која је представљала неку врсту клетве. После обиласка свог села дешавало се да ладарице обилазе и суседна. Од добијених дарова на предстојеће празнике – Петрово или у недељу по Ивању – припремале су гозбу на коју су позвани и други становници села. Послужимо се речима аутора:

„Ophodi ladarica (ladekarica, kresnica, kresavalja, pokresničarki, ivančica, tijolkarica i drugih) obredne su povorke, običaj, koji se u Slovenaca i dijela Hrvata izvodio uglavnom o Ivanju (24. 06.). Sudionice odnosno, glavne, aktivne izvođačice ovog obreda bile su osobito (ali u ovom obredu sve jednako) opremljene djevojke ili djevojčice koje, ophodeći selom, u svakom dvorištu pred kućnim vratima, bilo da plešu kolo bilo da to čine mirno stojeći u krugu koji same oforme kući, ukućanima (i njihovom gospodarstvu) pjevaju posebne popijevke kojima im se želi sreću, zdravlje, napredak i blagostanje. Nakon što otpjevaju ophodnice (obično njih četiri, uz pratioca koji stoji po strani) bivaju darivane na čemu one zahvale pjevajući posebnu zahvalu ili, u slučaju da im neka kuća uskrati dar, naročitu kletvu. Po završenom ophodu u svom selu one će ophoditi i po susjednima. Sve sakupljene darove ladarice spremе pa na neki od predstojećih blagdana (obično to bude Petrovo, ali i nedjelja po Ivanju) od tih darova pripreme gozbu na koju pozivaju i druge suselјane“ (стр. 5).

Иако обичај вуче порекло из дубоке прошлости у којој су превладавали, поред осталог, аграрни култови и магија плодности, обичај готово до нашег времена није расветљен на одговарајући начин. Стога је аутор – Дражен Нојинић, у први план својих истраживања поставио себи задатак да утврди распрострањеност обичаја и систематизује постојеће податке, укључујући и сазнања до којих је дошао током својих истраживања на терену. Како сам каже „sistemizacija sve dostupne građe i različitih mišljenja o ivanjskim djevojačkim ophodima uјedno [je] (...) i prvi zadatak ove knjige“ (стр. 6). Такође, колико је то било могуће, елементи обичаја праћени су у времену и простору, уз указивање на промене које су се догађале, али и на евентуалне утицаје других култура. У обради теме аутор се, поред сопствених теренских истраживања, користио раније објављеном грађом о опходима ладарица, као и подацима који су садржани у упитницима за Етнолошки атлас Југославије. За аутора је проблем представљала чињеница да је за истраживану тему постојао ограничен корпус публиковане грађе која је неопходна за различите врсте поређења и реалније утврђивање трансформација које су током времена настајале у форми и функцијама обичаја на простору обухваћеном истраживањем женских обредних поворки, па је из тог разлога углавном био упућен на сопствена истраживања.

Истраживања ладаричких опхода аутор је обављао у периоду од 1987. до 1991. године на подручју двадесет осам тадашњих општина у Хрватској: Врбовско, Дуга Реса, Карловац, Озаљ, Јастребарско, Војнић, Вргинмост, Слуњ, Велика Горица, Глина, Двор на Уни, Костајница, Петриња, Сисак, Новска, Нова Градишка, Грубишино Поље, Пакрац, Иванић град, Кутина, Чазма, Гарешница, Врбовец, Бјеловар, Копривница, Лудберг, Нови Мароф, Вараждин. Аутор је истраживањима обухватио деведесет седам села, током којих је своју пажњу више усмерио на она места која нису била обухваћена ранијим истраживањима,

односно на она насеља за која нису постојали ранији записи да обичај постоји, па, самим тим, није било познато како он изгледа.

У поглављима: I Увод и извори; II Хисторијски подаци; III Распрострањење обичаја; IV „Ладарска доб“ и „Кресовање“; V Доба ладаричких опхода; VI Ладарице; VII Опходи ладарица у времену; VIII Завршна разматрања аутор разматра тему ладаричких опхода. У сваком од ових поглавља аутор анализира већ постојеће или у својим теренским записима сакупљене чињенице које се односе на предметну проблематику. Тако, у поглављу са насловом Ладарице аутор читаоца упознаје са а) називима, б) учесницима опхода – полу, добу и броју опходника; ц) опреми учесника: и то кроз 1. њихов изглед и опрему – а) изглед оглавља и одеће, д) начин опхода, е) даровима које добијају, као и г) сврху опхода, односно, представља народна тумачења сврхе постојања ове врсте обреда. У оквиру истог поглавља аутор представља и ладаричке попијевке представљајући – 1. текстове ладаричких попијевака, и 2. припјеве ладаричких попијевака. Додатак тексту је попис литературе, попис истраживаних локалитета и упитник по којем су истраживања обављана. Кроз наведена поглавља читалац се упућује у суштину ладаричког опхода и сврху његовог постојања и опстајања на истраживаном простору.

Због недовољних података који би омогућили праћење различитих врста промена, а пре свега у временском следу, аутор је у обради теме применио методологију културно-историјске етнологије, ограничивши се углавном на дескриптивни приказ ладаричких опхода, односно на то: ко су учесници, како се одабирају, њихов број, како изгледају, њихове функције током обиласка села и кућа и сл. Према аутору, ладарички опходи, посматрани у целини, представљају специфичан обред у оквиру кога су појединости те које му, у садашњем времену, дају посебност и аутохтоност. Поред указивања на чињеницу да је обичај познат само у појединим деловима Хрватске, односно да је углавном ограничен на подручје распрострањања кајкавског дијалекта (подручје између Купе, Саве и Драве) и на простору готово читаве Словеније, ауторова анализа упућује и на сазнања да се „ovaj specifičan sklop sastoji od niza arhaičnih elemenata kakovi se susreću ne samo kao elementi u izvođenju ostalih (uostalom, i vrlo bliskih) južnoslavenskih obrednih povorki nego i da dio njih svojih određenih paralela ima i na širim slavenskim prostorima te se, u tom smislu može govoriti i o staroj slavenskoj osnovi ovog obreda“ (стр. 202), што илуструју следећи елементи: опход селом, залажење у дворишта без уласка у куће, играње кола, певање песмица намењених кући али и сваком њеном члану, добијање дарова, заједнички обед. На уплитање страних елемената указују локалне разлике, а оне су настале као резултат прожимања ладаричког опхода са сличним познатим опходима попут *јурјашица*, *јурјаша* и *коледара*, али је, ипак, највидљивије у постојању одређених формула, односно појединих стихова и читавих делова песама који су заједнички за сва три поменутог опхода. У том смислу, могло би се рећи да женске обредне поворке – *ладарице*, представљају само један од обредних годишњих (сезонских) опхода. У основи, реч је о аграрном обреду чија је сврха извођења у пролећно-летњем периоду била да се магијским путем утиче на добар род усева, на здравље и срећу укућана па, самим тим, и на опште благостање породице, а посредно и читаве заједнице. Због тога су песма, игра и други различити поступци нешто што се очекује, па су стога и неизоставни елементи учесница у опходу.

Представљањем резултата свога рада јавности аутор је указао на значај овог сегмента народног наслеђа и показао да је теренски рад, и поред одређених ограничења, неизоставан начин прикупљања емпиријске грађе као базе за даљу надградњу научног и стручног рада. Или, како то Мирослава Лукић Крстановић у Поговору књиге каже: „Књига ‘Ладарице, женске обредне поворке’, Дражена Ножинића потврђује да се етнологија гради на терену, грађи и истраживачком искуству.“

Милина Ивановић Баришић

Гора калинова. Биљни свет у традиционалној култури Словена

Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека Светозар Марковић, Lietuvos kalbos institutas, 2019, стр. 416

У тематском зборнику радова *Гора калинова*, у виду својеврсног прегледа, кроз двадесет радова и три прилога еминентних научних имена из седам земаља (Србија, Бугарска, Белорусија, Русија, Украјина, Литванија и САД), указано је на значај биљног света код словенских народа, у њиховој традиционалној култури. Овај, пети по реду зборник са тематиком биља уредила је проф. др Зоја Карановић, а објављен је у сарадњи Удружења фолклориста Србије, Универзитетске библиотеке Светозар Марковић и Института литванског језика из Виљнуса. Аутори из Србије помогли су у публикавању ове књиге и тако учинили – речима њеног уредника речено – „да и ова башта процвета“.

Биљни свет у традицији словенских народа заузима – што је већ познато, али је овим текстовима уз нове аргументе и лепе примере потврђено – изузетно значајно место. Биљке су неизоставни део обичајних пракси, незаобилазни чиниоци одређених обреда; оне одсликавају специфичну препознатљивост неких празника (нпр. Ђурђевдана), а може се рећи да им ту препознатљивост и доносе; оне имају магијска својства, те су чести елементи магичних напитака, а као такве могу бити и лек; значења и моћи биљака садржана су и у различитим фолклорним формама, па су и на тај начин до данас сачувана од заборавља. Народне песме, игре, различити записи свештених лица, „именослови“ биља, народне приче и бајке, пословице и загонетке, па чак и иконописи, представљају богат и непресушан извор именовања, значења, улога, симбола, начина употребе биљака у традиционалној култури свих словенских народа.

Фолклорне форме и, најшире узев, традиционална култура биле су инспирација научницима који су резултат проучавања биљног света са сасвим различитих страна, из видног поља својих струка, уобличили у научне радове и представили их читаоцима у књизи *Гора калинова*. Оно што повезује већину ових радова, осим биља као кључне речи, јесте анализа фолклорних форми, од којих се већина јавља као део обреда или обичаја, а које су често веома архаичне, те је управо због те архаичности могуће бавити се семантиком и семиотиком одређених биљних врста у оквиру традиционалних обреда или обичаја.